

УДК 159.953.3

КУЩ Олександр Сергійович,
доцент кафедри біотехнології та здоров'я людини
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського,
кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ІНДИКАТОРИ СЛОВАРНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Одним із актуальних завдань будь-якого емпіричного дослідження є застосування адекватних методик, які об'єктивно фіксують закономірності і особливості феномену, що досліджується. При цьому важливо забезпечити системність дослідження, що передбачає вивчення явища (об'єкта) в його істотних взаємозв'язках і взаємозалежності (Л.Ф. Бурлачук, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, Е.Д. Носенко [4] та ін.). Це також важливо при використанні методик дослідження, які застосовують лінгвістичні критерії [2; 6].

Визначення лінгвістичних критеріїв, а через них і слів-індикаторів у побудові психодіагностичної методики є складним і важливим етапом у дослідженні. Така спроба була здійснена в Методиці оцінки розвитку мислення на основі особистісного та процесуального критеріїв (скорочена назва – «Аксіо-когнітивна оцінка мислення» (АксіКОМ), розробленої автором [3], під час проведення психолінгвістичного дослідження словесної продуктивності індивіда. Ця методика розроблена з урахуванням застосування в україномовному та російськомовному середовищі.

Зазначена методика дослідження словесної продуктивності застосовується для визначення структури і особливостей мислення. Вона ґрунтується на складній діагностичній моделі, що фіксує наявність загальних і специфічних якостей мислення, які до того ж перебувають у постійному взаємозв'язку. Вказана психодіагностична методика передбачає виявлення значно більшої кількості якостей мислення, ніж це властиво так званим монодіагностичним методиками. При цьому численні параметри мислення розглядаються в рамках певної системи, тобто спираючись, як це пропонують відомі фахівці з психодіагностики, наприклад Л.Ф. Бурлачук, В.Ф. Моргун, І.Г. Тітов, на «карту» [1] або «схему» [7; 9] особистості.

Така система обґрунтовується психологічною структурою особистості, за якою класифікуються властивості мислення, які необхідно дослідити. Наша методика орієнтується в цьому відношенні на теорію багатовимірної психологічної структури особистості та відповідну їй структуру мислення, менталітету особистості, що запропоновані В.Ф. Моргуном [5; 8].

Методика містить стандартну інструкцію і має часові обмеження. Результати визначаються шляхом кількісної обробки слів-індикаторів для визначення структури мислення за змістовно-граматичними критеріями. Аналіз результатів дає можливість визначити рівень сформованості структури мислення і кожного з його компонентів, оцінити рівень розвитку творчого мислення.

Враховуючи зазначену теоретичну основу, була побудована інваріантно-параметральна модель структури мислення особистості, процедура діагностики якої полягає у співвіднесенні слів-індикаторів з відповідними змістовно-граматичними критеріями, які використовуються в методиці для багатовимірного аналізу вільних словесних асоціацій (за В.Ф. Моргуном [2; 3; 6]).

1. На підставі просторово-часових орієнтацій особистості функціонує історичне, оперативне (кмітливості) і прогностичне мислення, яке інтегрується в таку його властивість як транспективність мислення. Транспективність характеризується: а) часом дієслів; б) вказуванням на час іншими частинами мови (наприклад, іменник «дитинство» або прикметник «побитий» стосуються минулого).

2. На підставі потребо-вольових переживань особистості – вимушено-вольове, довільне і захоплююче (або післядовільне) мислення, яке має інтегральну властивість – емотивність. Емотивність характеризується: а) прикметниками, які описують естетичне ставлення (наприклад, «чудовий», «спокійний» і т.п.); б) іменниками,

дієсловами та прислівниками, які позначають приємні («краса»), нейтральні («інкогніто»), або неприємні («бормашина») речі, стани або дії.

3. У відповідності зі змістовною спрямованістю діяльності особистості виділяється професійне (ділове), соціальне, схоластичне (процесуальне) і рефлексивне (самоусвідомлююче) мислення. Ці характеристики інтегруються в таку властивість мислення як полізмістовність. Полізмістовність характеризується словами, що означають різні спрямованості: спрямованість на предметно-орудійно-продуктивні перетворення («праця»): а) слова, які означають предмети («стілець»), б) знаряддя праці («молоток»), в) види праці («шити»), відповідні професії («електрозварник»); спрямованість на інших людей («спілкування»): а) слова, що означають людей або тварин («космонавт», «дельфін»), б) їх стани («хвороба»), дії («конструювання», «біг») або переживання («переляк», «захват»); спрямованість на себе (самодіяльність): а) зворотні дієслова («вмиватися», «милуватися»); б) слова, що означають якості особистості («допитливість», «наполегливість»); в) слова, що означають предмети індивідуального вжитку («авторучка», «сережки»).

4. Рівні освоєння діяльності визначають такі властивості мислення, як «навчаємість» (кмітливість), репродуктивність і творчість. Вони інтегруються у полірівневість мислення особистості. Полірівневість характеризується: а) видом професій, предметів, знарядь та продуктів праці; б) словами, що означають професіоналів («вчений», «слюсар», «школяр»); в) професійною термінологією («возгонка», «дезінфекція», «амплітуда»).

5. Форми реалізації діяльності визначають такі властивості мислення, як практичний розум, образне, вербальне і теоретичне мислення, яке має інтегральну характеристику – полімодальність мислення. Полімодальність характеризується: а) дієсловами та іменниками, що означають професії чи знаряддя праці («прасувати», «парашутист», «диспетчер», «комп'ютер» і т.п.); б) прикметниками («кислий», «ясний», «яскравий»).

При аналізі текстового матеріалу слід враховувати те, що деякі слова можуть бути віднесені до декількох змістовно-граматичних критеріїв, тобто до декількох інваріантів структури мислення. Тому загальна кількість написаних слів може відрізнитися (бути меншою) від кількості слів-індикаторів, які аналізуються. У цій діагностичній методиці показовим є відсоток слів-індикаторів, віднесених за певним критерієм у межах одного з п'яти інваріантів. Такий аналіз дає

можливість визначити провідний вид розумової активності особистості на момент дослідження.

Аналіз слів-індикаторів у межах кожного з п'яти інваріантів дозволяє визначити в них провідні складові та визначити структуру мислення за цими інваріантами. Але за вказаною методикою аналіз здійснюється не тільки в межах одного інваріанта, але і в межах всієї структури мислення особистості, тобто аналізується загальна кількість слів-індикаторів. Такий аналіз базується на багатовимірній структурі мислення, що складається з п'яти інваріантів і п'ятнадцяти параметрів [8]. У підсумку це дає можливість визначити актуальний стан і рівень сформованості кожного інваріанта структури мислення особистості.

Література

1. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов. – СПб.: Питер, 2000. – 528 с.
2. Дузенко В.И. Психодиагностика личности студента методом многомерного анализа свободных словесных ассоциаций / В.И. Дузенко, В.Ф. Моргун // Методология и методы современных педагогических исследований / под ред. И.А. Зязюна. – Ч. II. – М., 1989. – С. 114-116.
3. Куц О.С. Багатовимірний аналіз вільних словарних асоціацій як засіб визначення творчого мислення старшокласників / О.С. Куц // Науковий вісник: зб. наук. праць Південноукр. держ. пед. ун-ту імені К.Д. Ушинського. – Одеса: ПДПУ імені К.Д. Ушинського, 2008. – № 8-9. – С. 108-115.
4. Максименко С.Д. Експериментальна психологія: підручник / С.Д. Максименко, Е.Л. Носенко. – К.: Центр учбової літерат., 2008. – 360 с.
5. Моргун В.Ф. Метод многомерного анализа заданных словесных ассоциаций: компьютерный вариант / В.Ф. Моргун, В.И. Дузенко // Методология математического моделирования: Резюме докладов V Международного симпозиума / под ред. Б. Чендова. – София, 1990. – Т. 1. – С. 116-118.
6. Моргун В.Ф. Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування / В.Ф. Моргун // Філософська і соціологічна думка: респ. науково-теоретичний часопис. – К., 1992. – № 2. – С. 27–40.
7. Моргун В.Ф. Основи психологічної діагностики. Навч. посіб. / В.Ф. Моргун, І.Г. Тітов. – К.: ВД «Слово», 2009. – 462 с.
8. Моргун В.Ф. Багатовимірність та цілісність менталітету особистості / В.Ф. Моргун // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 5. – С. 1-10.

9. Morgun V.F. Multimetric psychical and social maturity of a personality / V.F. Morgun // Psychological development and personality formative processes / Editors: M. Kodym, V. Blazek. – Prague: Academia, 1988. – P. 107-109.